

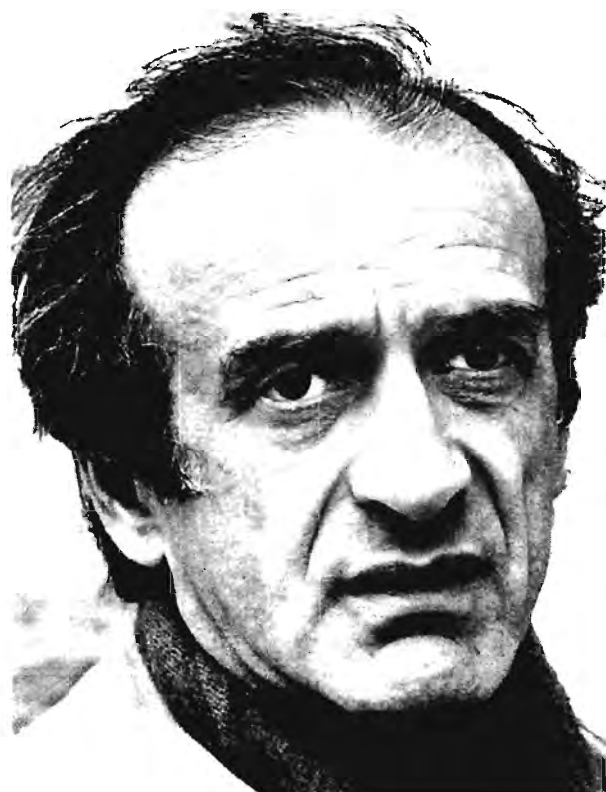
Emlékezések két hangra François Mitterrand és Elie Wiesel beszélgetései

A háborúról, a holocaustról és Vichyiről

Elie Wiesel: A háborúnak képei vannak. Számomra a háború egy eltávozó apa. Elképzelem, amint elbúcsúzik a gyermekeitől. Kezében a úti batyu, búcsút int szeretteinek, akik kikísérik a vonathoz. A háború mindig valakinek az eltávozta. Az ön számára a háború milyen képeket hordoz?

François Mitterrand: Igen nehezen tudnám egyetemleges képekben kifejezni a háborút. Ha magam nem éltem volna meg a világegést, vagy akár csak 1939 előtt merülne fel ugyanez a kérdés, bizonyára másképpen válaszolnék. Az én képeim szorosan kö-

tődnek mindahhoz, amit akkoriban Franciaországban megéltem: hatalmas tömegek, emberek, akik maguk sem tudják, miért is küzdenek, akik talán még kedvüket is lelik abban, hogy útra kelhetnek, mit sem sejtve a háború rettenetéről. Egy kezdetben legyőzött ország szemszögéből nézve, mint amilyen Franciaország volt, lakosságának összeomlását s nagyméretű vándorlások kezdetét jelenti a háború. A társadalom építményei egyszerre csak szétesnek, minden biztos menedék elvesz; tömegek megbolygatott hangyaboly módjára, körbe-körbe kezdenek

járni anélkül, hogy tudnák, merre is haladnak. A háború százvezrek elszakítása a megtervezett, szebb jövőtől. Az én képeimen ilyen a háború, mert ezt tapasztaltam, ezt láttam belőle.

Elie Wiesel: Hol tartózkodott a hadba lépési nyilatkozat napján?

François Mitterrand: Georges Dayannal a boulevard Saint-Michelen sétáltunk. Hallgattuk a híreket, Daladier felhívását. Huszonhárom éves voltam, éppen akkor fejeztem be jogi tanulmányaimat. Katonai szolgálatunkat töltöttük ugyan, de akkor a boulevard Saint-Michelen civilben voltunk; kaszárnyánk a közeli boulevard Port-Royalon állt, mi pedig szabadon kijárhattunk onnan. Ezen a napon kristálytisztán éreztük, hogy már soha semmi nem lesz úgy, mint régen volt, hogy életünk egyszerre más irányt vesz majd. Mondtuk is magunkban: „Jól nézzük meg a boulevard Saint-Michel, a körülöttünk nyugsgő diákokat, a boltokat. Ezentúl már semmi sem lesz olyan, mint azelőtt volt. Mikor visszatérünk, mi sem leszünk már hajdani önmagunk.” Szívszorongató volt. Ifjúságunk végét jelentette, miként jelenthette volna életünk végét is. Letűnni láttuk az addig minket körülvevő világot. Íme, hirtelenjében megfogalmazott érzéseim: természetesen önzők, mivel az eseményeket önmagunk függvényében éreztük át. Azután a tömegben találtam magam, nagy zűrzavaros kavargásban, egyéni sorsok keresztútjain.

Elie Wiesel: Milyenek voltak az emberek az utcán? Megdöbbsentek? Összeomlottak?

François Mitterrand: Elképzelem, az első világéget megélt nemzedékek milyen hatalmas és döbbsent csöndben gondolhattak a mi fiatal nemzedékünkre, hiszen ők tudták: egy modern világháborúban az elsőként bevonuló újoncoknak nincs sok esélyük arra, hogy a háború utolsó napjait is megéljék. De erről nem beszéltek nekünk.

Az első meghatározó képek a frontvonalra, azaz a Maginot-vonalon túlra való kiszállításunk képei. Ismert, hagyományos képsor: marhavagonok, ahol órákon át, lábunkat a kocsik szélén kilógatva ülünk, nézzük a mellettünk elsuhanó tájakat. Úton vagyunk, ki tudja merre, és még azt sem tudjuk, milyen lehet egy valódi ütközet.

Ettől kezdve megáll az élet, még napról napra élésről sem beszélhetek. Percekért élünk, az elkövetkezendő perc túléléséért. Más célunk nincs.

Elie Wiesel: Egyfajta kényelmi szempont is van ebben: az ember a sorsra bízza magát, az események sodrában haladva, döntési kényszer nélkül.

François Mitterrand: Egyesek számára ez életformaváltást jelent, a lefojtott életvitelből kiszabadulva maga a nagybetűs kaland.

Elie Wiesel: Aki háborúról beszél, az ellenségről is szól. Az ön esetében áll-e mindez Németországra?

François Mitterrand: Nem, másról volt szó. Nem kívántunk megütközni és ölni sem. Eléggé felvilágosultak voltunk ahhoz, hogy ne azonosítsuk a náciizmust a német néppel. A náciizmus ideológia. Tudtuk, hogy egy erő hatalmába kerítette a német népet, s az szenvedő alanyává vált e romboló erőnek.

Elie Wiesel: Huszonkét éves volt ekkor. Milyen politikai elkötelezettségei voltak?

François Mitterrand: Semmilyenek. Viszont mindenre nyitott voltam, az irodalmi életre csakúgy, mint a politikára. Sok politikai nagygyűlésen vettem részt, antifasiszta összejöveteleken és a kor szellemi vezéregyéniségeinek találkozóin: André Malraux, André Gide, Julien Benda és mások jelenlétében. Olyan kis gyűlésekre is elmentem, mint az Egység az Igazságért. Láttam Georges Bernanos-t, François Mauriacot is. Sokat és sokfelé sétáltam. Úgy is rémlik most, mintha több időt töltöttem volna párizsi sétákkal, mint tanulással. Azaz, nagyon érdekelt a politika, viszont nem köteleztem el magamat sehhol. A kezdeti kísérletek csak untattak és fárasztottak is.

Elie Wiesel: Valami keveset tehát tudott arról, ami Németországban zajlott?

François Mitterrand: Igen, de csak halvány elképzelésünk lehetett arról, mi is a koncentrációs tábor. Természetesen tudtuk, hogy a német ellenzékieket internálták, de idő kellett, hogy megtudjuk a táborok valós rettenetét.

Elie Wiesel: Ott volt a Kristályéjszaka. November elején egy fiatal német zsidó megölt egy német diplomatát. Megtorlásként több száz zsinagógát gyújtottak fel, zsidó boltokat fosztottak ki, verték, megálázták és elfogták a zsidókat.

François Mitterrand: A von Rath-gyilkosság nagyon is ismert ügy volt. Tudtuk, hogy üldözik a zsidókat, de nem volt tiszta képünk a Kristályéjszakáról.

Elie Wiesel: A sajtó csak szólt erről. Nem jutott el a tudatáig?

François Mitterrand: Nem.

Elie Wiesel: Furcsa, hogy 1939-ben egy olyan igazságérzettel rendelkező ember, mint ön, nem tudja, mit rejt a náciizmus...

François Mitterrand: Voltak bizonyára jól tájékozott emberek is. Mi csak homályos hírek útján értesülhettünk az eseményekről. Átéreztük a zsidó-

kérdés súlyát, de a von Rath-ügynek – ha volt is visszhangja – nem mérlegeltük minden következményét. Már benne voltunk a háborúban...

Elie Wisel: Amikor 1939-ben kitört a háború, mint ha nem is lett volna valós, hisz sem az ellenségnek, sem a háborúnak magának a képe nem volt valós. Vagy nem így van?

François Mitterrand: De, pontosan így. Egy elképzelésünk volt csak róla. A nagy nürnbergi gyűlések, a mozgósítások, Németország gyors militarizálása és még sok más, ami nyugtalanított minket. Egy bizonyos távolság azonban még elválasztott a háborútól, és ez megakadályozta, hogy teljesen a tudatunkba épüljenek a tények.

Elie Wisel: 1938. november 10. táján írja meg cikkét Münchenről.

François Mitterrand: Cikkemet az Anschlussnak szenteltem. Tehát korábbról származik. Való igaz, politikai választást kellett tennem, de nem tartottam magamat cselekvőnek és elkötelezettnek. Az írás is egyfajta cselekedet, így igaz. Ellenben én nem tartoztam semmilyen szervezett csoportosuláshoz; egyéni, elszigetelt észrevételeim voltak. Legjobb barátom, Georges Dayan, akiről már szóltam, zsidó volt. Mindennap együtt voltunk. Ő zsidó környezetben nőtt fel: környezete olyan volt számomra, mint a Párizsba feljött vidékiek, akik bezárkózva élnek, és csak egymás társaságát keresik. Én nem vagyok zsidó származású, de nagyon érzékeny voltam megpróbáltatásaikra, mert majd' minden akkori barátom zsidó volt.

Elie Wisel: Gondolt-e akkor arra, hogy Franciaország megnyerheti a háborút?

François Mitterrand: Akkor volt a káosz, és a köz-társaság is olyan legyengült állapotban volt, hogy aligha gondolhattam erre. Az írást, amelyre az előbb utalt, 1938 áprilisában, huszonegy évesen készítettem az Anschluss kapcsán. *Idáig és ne tovább*, ezt a címet adtam neki. Úgy emlékszem, a Hitlerrel tárgyalni kész Schuschnigg kancellár szavai ezek. Cikkem azt a gondolatot hangsúlyozta: amikor kijelentjük, hogy „idáig”, az mindig tovább fog terjeszkedni. Amikor Schuschnigg kancellár azt válaszolta Hitlernek, hogy „idáig és ne tovább”, a német csapatok már megkapták a parancsot Ausztria elfoglalására. A következőket írtam: „Mivel az erő hatalma benyomult, már nem tartható féken tovább: hisz ki merné azt gondolni, hogy a terjeszkedő erő hatalma mérsékelni tudná önmagát? A gyenge a tárgyalások útján remél bátorságot méríteni, és azt hi-

szi, határt szabhat az erő birodalmának, ha engedményeket ad. »Idáig és ne tovább.« De hát miért jött volna el az erő birodalma idáig, ha nem kívánná folytatni útját? Gyakran nem veszünk tudomást arról a történelmi és tudományos igazságról, mely szerint egy jól sikerült kísérlet újabb kísérletet szül.

A népek életében csakúgy, mint az egyénekében minden visszalépés veszített csatát jelent. Egy stratégiai indokú engedmény vereséget takar. A hibát bagatellizáló, okokat kereső és a felelősséget elhárító magyarázkodás mit sem változtat azon, hogy az ember első bukásakor a tulajdon ítéletét mondja ki. Mit ér a becsületes tisztaság, ha folt esik rajta? Mit ér az akarat, ha behódol? És mit a szabadság, ha feladja magát? Kétség nem fér hozzá: van lehetőség a bűnbocsánatra és a visszavágásra is, vérrel és félelemmel megfizetve.

Amikor Innetzer kardinális aláírja, hogy »Heil Hitler«, néhány napra megmenti az országot. Nincs félnivalónk mindaddig, amíg szükség van rá. Ő maga is megjegyzi, hogy a tárgyalások idáig terjedhetnek, nem tovább. Kikérik-e majd a véleményét legközelebb, amikor a továbbhaladás lesz napirenden?

Franciaország, Anglia és Olaszország tudomásul veszi az Anschlusst. »Elég volt! El a kezekkel Európától! Elég volt a zsarolásból! A hadseregek forronganak! Népeinknek kezd elégük lenni a játékból! Vigyázat! Idáig de ne tovább!« Ezt hívják rossz közérzetnek. De a rossz közérzet még soha nem helyettesíthette a haragot.

A mérsékelt magatartás akkor erény, ha az igazságosságra támaszkodik. Az igazságosságot pedig könnyen össze lehet keverni a népakarattal: ez lehetne egy esetleges népszavazás mottója is. Ausztria német föld, egy másik Németország: a keringőké, a dunai szellemiségé, Bécsé és Mozarté – a klasszikus séma szerint. A Monarchiát eltiporták, s vele együtt a monarchikus lelkiség is megszűnt. A feltörekvő és könnyűvérű Ausztriának a császár kedvencei és a grófi hölgyek pompája kellett. Köröttük pedig a szitkozódó szláv és a harcos cseh. Létezett egy parlament is: mindenki érvényesíthette akaratát, de jó ok volt ez a semmittevésre is, hiszen akik beszélnek, azoknak nem fülük a foguk a cselekvésre. Mindez már a múlté, a Monarchiát darabokra szedték. A szomszéd kicsit sötét, de rejtélyes árnyéka – a rejtély vonzereje – ellenben egyre terjeszkedett. A gazdaság meg a pénz, a munkahelyi kilátások, a hatalom, az erő és az egység: milyen rendkívüli vonzerők. Poroszország minden bi-

zonnal résen van kisnemeseivel szemben, a virgonc Bécs viszont Európa szívében üli trónját: mindenki meghajol majd előtte, ha ereje kitüremkedik a bája mögül. A germán táncolhat sután, és rángathatja partnernőjét is: megünneplik majd, hisz ő a győztes. A férfi pedig lehet visszataszító, ha ő a győztes, a hódító.

Így a nagy Németország egy bukás romjain születtek meg. Mindaz, amit Ausztria nem tudott tündöklése idején elérni, mindaz, amit Poroszország nem kívánt megvalósítani hegemóniája alatt: mindez most beteljesül egy elvesztett háborúban. Az öreg Schwartzenberg és Bismarck (aki 1866-ban nem akarta elhagyni Ausztriát Sadova után) mesterére akadt. A Reich pedig visszatalált hűséges kétfejű sasához, Keleten és Nyugaton egyaránt. Ausztria már csak vidék. Wilson tetteit sutba dobhatjuk. A tömegek, amelyek tegnap még a bécsi sugárutakon éljeneztek Schuschniggot, most új gazdájukat élteik üvöltve. Tankoktól és ágyúktól hangosak az utcák. Professzor urak és más bölcsek magyarázzák, hogy tiszteletben kell tartanunk azt, aminek ilyen nyilvánvaló módon be kellett következnie. Lehet benne igazság. Az erősebb győz, az igazságosság jelmezében díszelve. Ausztria német lett! Ausztria egy a német kultúrával! Ausztria a germán birodalom szükséges része.

Való igaz, hogy Franciaországtól örültség lenne háborúba lépni az elveszített béke visszaszerzéséért. Akár egy ember halála is súlyosabb veszteség, mint egy állam összeomlása. Minden arra mutat, hogy semmi sem igazolja az események elleni lázadást. De ezen érvek mellett egyvalami nem hagy nyugodni. Inn és Bécs lelkes tömegében egy aggódó arc rajzolódik ki, mely a kék Duna felé fordul, és én a folyam tájékeit látom kirajzolódni arcán. Bayreuth istene dicsőségesen bevonult Mozart földjére; tudom, micsonda szentségtörés készül itt, és úgy szégyenkezem miatta, mintha felelős lennék érte.”

Elie Wiesel: Már ekkor rátalált a stílusára. Hol publikálta ezt az írást?

François Mitterrand: Egy kis diákújságban. Az Anschlussban megéreztem a készülődő blaszfémiát, azt, hogy „Bayreuth istene dicsőségesen bevonult Mozart földjére”.

Elie Wiesel: A jövő előrevetítése volt ez ?

François Mitterrand: Hitler győzelmét jelentette Európa fölött.

Elie Wiesel: Az imént mondta, hogy 1939-ben sorakatoná volt.

François Mitterrand: Igen, katonai szolgálatomat teljesítettem.

Elie Wiesel: Az kérdeztem, gondolt-e arra az eshetőségre, miszerint Franciaország megnyerheti a háborút, ön pedig nemmel felelt.

François Mitterrand: Az ember a végsőkig reménykedik. Akkoriban viszont nem volt kellő rálátásom a dolgok menetére. A kormány, a közigazgatás helyzete, a közvélemény, a hadseregben uralkodó zűrzavar, a fegyverkezés hiányosságai, mind-mind borúlátóvá tettek.

Elie Wiesel: Rémitő érzés lehet egy olyan hadsereg katonájaként szolgálni, amelyiket bármelyik percben eltiporhatnak. Ma azonban már tudjuk, hogy Franciaország a Németországnál is nagyobb erővel rendelkezett.

François Mitterrand: Ma ezt mondják. Bár Franciaország kellő nagyságú légierővel rendelkezett, harcokban azért jelentős volt a hiány.

Elie Wiesel: Minden bizonnyal a stratégiával lehetek gondok.

François Mitterrand: Egy kissé naiv és irracionális hittel – amilyen általában a hit – mégis gondoltam arra, hogy megnyerhetjük a háborút. Ez be is következett. Én a háború kezdeti időszakában voltam katona, amelyik 1940 május-júniusában Franciaország vereségével ért véget. Eltiportak minket.

Elie Wiesel: Hol tartózkodott azon időszak alatt, amit a történelemben „furcsa háborúnak” neveznek.

François Mitterrand: A hátsó vonalban, azaz a Maginot-vonal mögött. E vonal feladata volt a német támadások megfékezése. Ehhez kellett, hogy legyenek előttünk emberek, akik figyelmeztetnek minket a támadás kezdetére. A Maginot-vonal nem pontosan követte a határt, előtte még francia területek húzódtak. Itt tartózkodtam tehát egy gyarmati gyalogsági egységben. Ritkán, de azért voltak kisebb összecsapások, átestünk a tűzkeresztségen és tüzéségi lövések ellen is védekeznünk kellett. A mi vonalunk egy kisebb hadsereget alkotott. A németeket ötszáz méterre láttuk sáncaik szögesdrótjain túl. Valóban „furcsa háború” volt ez számunkra. Mögöttünk, az ország belsejében más volt a helyzet, mintha mi sem történné felénk, az emberek akár el is feledhették a háborút.

Később a Maginot-vonal mentén, az Ardennekből rendelték minket. Erre már nem voltak erődítmények. Egyfajta űr volt ez a Maginot-vonal és Sedan között, Sedantól harminc kilométerre északra. Kerétszékkel és harci árkok ásásával kötötték le ben-

nünket. Már kezdtünk megfélekezni a háborúról. Azután jött 1940. május 10-e, éjszaka német gépek gyászos zenével húztak el a fejünk fölött. Megkezdődtek az ütközetek. Tankokkal jöttek ellenünk. Május 10-én láttuk a németeket letelepedni a kis belgiumi hátráfolyó, a Chiers mentén. Támadásba lendültek. Kitért a háború, a gépek csak úgy szórta a bombákat ránk. Számomra június 14-ig tartott mindez, amikor is megsebesültem. Ezalatt a hónap alatt megismertem az igazi háborút, a frontális összecsapásokat.

Elie Wiesel: Mit csináltak ekkor? Hogyan töltötték napjaikat?

François Mitterrand: Először egy gyalogsági egységet vezettem. Harci árkokat ástunk, azokban foglaltunk gépfegyverállást, hogy az előretörő németeket megállítsuk. Mikor elérték a sáncainkat, már nem tudtuk feltartóztatni őket. Azt a parancsot kaptuk, hogy vonuljunk vissza, és meg is kezdtük a visszavonulást a Meuse folyó mentén. Kimerítő volt, mert megállás nélkül kellett haladnunk, mindemellett a németeket is fel kellett tartóztatnunk, hogy megállítsuk őket. Az idegenlégió egyik egységével váltottuk egymást. Pillanatnyi időnk sem volt az alvásra. [...] Amikor június 14-én megsebesültem, magas, kerek hordágyra fektettek, és egy harcostársam tolt az úton. Olyan helyet kerestünk, ahol ápolni tudtak volna. Az ellenséges bombázók az utat lőtték. Láttam embercsoportokat, amint kis kocsikon mentették házaikból, ami menthető. Szék, szekrény, ágycetét, pokróc, lepedő egymás hegyén-hátán, számár, ló vagy ökör húzta. Hihetetlen torlódás volt, délnek tartó, feketéllő emborsorok, ameddig a szem ellát. A repülők mélyrepülésben húztak el a fejünk fölött, sorozatokat lőttek, hogy fokozzák a félelmet. Ilyenkor kísérőm, egy derék ember, úgy cselekedett, akár a többiek, az út menti árokba vetette magát vagy a bokrokba bújt, én pedig a hordágyon egyedül maradtam az út közepén. Emlékszem erre a magányra: feküdtem, fölöttem a hatalmas égbolt, ahonnan harci gépek lövöldöznek.

Elie Wiesel: Hol sérült meg?

François Mitterrand: Két lövedék ért. Az egyik a lapocka alatt hatolt belém. Ezt nem is vettem észre mindjárt. Olyan érzés volt, mintha képen találtak volna. A torkom tájékán éreztem hasító fájdalmat. Azt mondtam a társamnak, akinek a térdét lőtték át, hogy a torkomon ért a lövedék. Ostobaság volt, hiszen nem tudtam volna beszélni. Ekkor széttépte az ingemet – ezért is maradtam két hónapig ing nél-

kül –, és azt mondta, egy karcolás sincs rajtam. Amikor jobban megvizsgált, kis vércsíkra lett figyelmes, amely egy sebből csordogált. Egy lövedék okozta. Áthatolt a mellhártyán, és megállt a vállamban. Egy harmadik, kevésbé jelentős sérülésem is volt. Végül is egy évig merev karral járkáltam. Néhány bajtársam támogatót, míg találtam egy hordágyat. Majd kilométerek után találtunk egy orvosi kezelőhelyet. Több tucat ember várakozott, súlyosabb sérülésekkel, mint én. Az orvosok nyögdecselés, hörgekése közepette dolgoztak a műtőasztalokon. Továbbindultunk. Öt kórházban fordultam meg, anélkül, hogy orvos rám nézett volna. Végül megszoktam a sérülésem. Hisz életben voltam! Bár kezelést még sokáig nem kaptam. Amikor a németek bevonultak Párizsba, én Verdunben voltam. Nem tudatosult bennünk, hogy e pillanattól foglyok vagyunk, hiszen a német csapatok körbevették a lotharingiai frontot. Képletesen: saját ketrecünkben járkáltunk fel-alá. Azután jött a fegyverletétel. Ekkor egy kis faluban tartózkodtam a Vogézekben. Amikor a németek megérkeztek, én egy szenegáli mellett feküdtem a kórházi ágyamban.

Elie Wiesel: Fogolynak tekintették?

François Mitterrand: Nem nagyon törődtek velem. Megszállták a várost és kórházát, így körülöttünk minden a németek kezébe került. Én nem nagyon vettem észre a különbséget.

Elie Wiesel: Milyen érzés szabad emberből fogollyá lenni?

François Mitterrand: Újabb életerőt ad. Csak egy dolog járt a fejemben: meg kell szöknöm, el kell menekülnöm onnan. Hamarosan fel is készültem a szökésre. Mivel fizikai állapotom nem volt valami rózsás, gyenge voltam, meg a karom is merev volt, Lunéville kórházába szállítottak. De csak tetanuszoltást kaptam. A kórházban maradtam, és kidolgoztam egy szökési tervet. Azokban a napokban nem volt különösebben nehéz megszökni. Viszont egyszer csak átszállítottak a lunéville-i fogolytáborba. A szögesdrótok mögött azután minden hirtelen megváltozott. Rövidesen már úton is voltunk Németország felé.

Elie Wiesel: Hányan voltak?

François Mitterrand: Több százan, egymás hegyén-hátán, mint később valószínűleg a deportáltak lehettek a nagy tehervagonokban. Németország belsejébe szállítottak minket. Ismét csak minduntalan a szökésre gondoltam. 1940 augusztusát írtuk. Végül 1941 márciusában sikerült első ízben megszöknöm. Három

hét múlva elfogtak. Novemberben újra szerencsét próbáltam, egy központitáborból. Amikor ismét elkaptak, tranzit táborba kerültem, a régi német határon, ahonnan két hét múlva ismét megszöktem.

Elie Wiesel: A németek elválasztották a zsidókat a franciáktól?

François Mitterrand: Nem. De a zsidókat papíron is számon tartották. Volt egy Bernard nevű jó barátom, orosz zsidó fiú, ha felszólították, zsidó vallását fel kellett tüntetnie. [...]

Elie Wiesel: Hogyan zajlott az élet a táborokban?

François Mitterrand: Azok a zsidók, akik folyékonyan beszéltek németül, hamar fontossá tették magukat, mert ők tolmácsoltak nekünk. Mikor felekezeti hovatartozásukat bevallották, a németek mindegyiküket a „zsidó”-nak nevezték. Őreink nagy része német munkás volt, olyan derék öregek, akiket már nem küldtek ki a frontra.

Elie Wiesel: Nem voltak SS-ek közöttük?

François Mitterrand: A SS-ek a frontokon voltak.

Elie Wiesel: A frontokon, hogy ott öljk a zsidókat.

François Mitterrand: A mi táborunkban nem voltak olyan emberek, akik cselekvő részesei lettek volna mindennek.

Elie Wiesel: Hogyan telt el egy nap?

François Mitterrand: A táborban gyorsan peregtek az órák, a kényszermunka ritmusában. A kommandókban ugyanis dolgoztattak minket. Rudolfstadthoz közel voltunk egy tübingiai porcelángyárban, a volt NDK területén. Egy értelmiséginek nevezett kommandót alkottunk. Azért hívtak így minket, mert volt köztünk pap, tanító, zsidó ember és spanyol forradalmár is. Fura társaság voltunk, mindannyian a francia hadsereg tagjai. Barátokként éltünk együtt, egész nap dolgoztunk. A munka kimerítő volt, főleg a tereprendezés. E megye síkságain a tél beálltával szeles, zord idő uralkodik. 1941 telén sokszor egész napokon át csak a vonatsíneket söprögtem, hogy a szerelvények közlekedni tudjanak. Egyhangú munkát, Orosz zoknit viseltem, azaz szinte rongyokat, teljesen lefogytam.

Elie Wiesel: A táborokról a legjellemzőbb képet Sartre rajzolja. Leírja a foglyokat, amint színdarabokat adnak elő, előadásokat tartanak.

François Mitterrand: Nálunk a kommandóban nem így történt. Napközben lekötött bennünket a kemény munka, másra nemigen jutott időnk. Este beszélgettünk. A nagyobb, húsz–harminezert foglyot befogadó központi táborokban léteztek ilyenfajta előadások.

Elie Wiesel: 1941-ben tehát megszökik...

François Mitterrand: Először márciusban, másodszor novemberben próbálok megszökni, és végül 1941 decemberében sikerül.

Elie Wiesel: Hazatér a megszállt, de ellenálló Franciaországba.

François Mitterrand: Nyomban a szabadnak nevezett Franciaország felé veszem az utamat, ahol a vichyi kormány is található.

Elie Wiesel: Gyalog indult el?

François Mitterrand: A Jura-hegység egy kis falujáig, a demarkációs vonalig vonattal mentem, ott éjjel gyalog keltem át. A szabad zónában voltam, családomtól távol, akik a megszállt övezetben maradtak. Mivel szökevény voltam, illegalitásban kellett élnem. Miután a németek bejutottak a szabad zónába, törvényen kívülinek számítottam, és hamis iratokkal jártam. A háború után mintegy negyven hamis személyi igazolványom volt.

Elie Wiesel: Léteztek szigorúbb táborok is, ahonnan nem lehetett megszökni.

François Mitterrand: Igen, a koncentrációs táborok.

Elie Wiesel: Ahol a szökés lelkiismereti kérdés lehetett a szökevény számára. Ha valaki megszökött, sokan szenvedtek miatta.

François Mitterrand: Nálunk is így volt, de nem beszélhetek persze nagy szenvedésekről. Nem tudunk aludni, mert amikor szökést jelentettek, az egész tábornak talpon kellett lennie. Kínzásról szó sincs, fegyelmeztek csupán. A koncentrációs táborokban gyakran lőttek is.

Elie Wiesel: És mégis, akik ottmaradtak, arra buzdították a másikat, hogy szökjön meg. Azt akarták, hogy miután megszökött, tegyen tanúbizonyságot arról, amit megélt.

François Mitterrand: A fogolytáborokban többféle bánásmódot is láttam. A helyzet akkor vált borzalmassá, amikor az orosz és szerb foglyok megérkeztek. Ekkor jöttem rá, mennyivel jobban bántak velünk. Nem részesültek orvosi kezelésben, sokan éhenhaltak. A szerbek halottait talicskával lehetett összeszedni. Nekünk kellett a holttesteket egy nagy szekérre dobálnunk. Ki kell mondanunk: a franciákkal jobban bántak.

Elie Wiesel: Vajon mit tudott ön az én háborúmról? Úgy ért minket, mint a villámcsapás. Mikor tudta meg, mi történik?

François Mitterrand: Nem tudnám megmondani. A háború előtt nem nagyon volt róla tudomásunk. Anyámtól tudtam meg, mi az antiszemitizmus. Ó

maga egy nap Paul Déroulède révén fedezte fel. Zsidókat soha nem láttunk a környékünkön. A családom a századfordulón természetes módon hazafias szellemben élt, szüleim és nagyszüleim Clemanceau-hívek és köztársaság pártiak voltak. Szomorúan emlékeztek az 1870-es vereségre. Paul Déroulède is charente-i volt, földije szüleimnek. Amikor a spanyolországi San Sebastianba száműzték, nagyapám több ízben meglátogatta. Az út hosszú volt. Egy napon édesanyámat is elvitte magával. Tizenhét éves volt. [...] Aznap az anti-dreyfusista, antiszemita Liga vezetői is ott jártak, együtt jöttek haza a vonaton, ami akkoriban elég lassan ment. Az úton nagyapámmal és anyámmal vitáztak. A Dreyfus-ügyre és az antiszemita gyűlöletre terelődött a szó. Anyám a csodálkozástól tágra nyílt szemmel nézte a vitát. Hazatérve végérvényesen az antiszemitizmus ellensége lett. Korabeli jegyzeteiből ismerem a történetet. Ezt írta: „Az effajta gyűlölet nem méltó keresztényhez.” [...] A háború alatt a deportáltak beszámoltak a történetekről, de nem igazán jutott el a tudatukig, milyen rémítő dolgok történnek. Inkább félelemről volt szó, mintsem a valóság teljes ismeretéről. Csak 1943 után kezdtek beszámolóik érkezni a koncentrációs táborokról.

Elie Wiesel: 1943-ban tudta-e, mit jelent Auschwitz?

François Mitterrand: A szó ismeretlen volt. Ismertük viszont Dachau nevét – nem tudom, mi okból épp ezt – és Buchenwaldét.

Elie Wiesel: Ezek átnevelőtáborok voltak politikai foglyok részére. [...] Volt-e tudomása a kínzásokról, az orvosi kísérletekről és a tömeggyilkosságokról?

François Mitterrand: Szóbeszéd útján terjedtek hírek, de ezek távol álltak a valóságtól. A háború végén azután jelen voltam a landsbergi és a dachaui táborok felszabadulásakor. De Gaulle tábornok küldött oda, hogy elkísérjem Lewis tábornokot. Ott azután szembesültem a valósággal, láttam a holttesteket, embereket, akik lángokban végezték életüket. Az elbeszélés felvilágosít, de amit szereplőként megélt ember, az más dolog. Az ön sorsát sem lehet elmondani. Mindaz, amit megélt, nem adható át szavakkal.

Elie Wiesel: Változott-e az emberiségről alkotott felfogása ennek folytán?

François Mitterrand: Nem, de szigorodott és keményebb lett. 1943-ban a varsói gettóból is érkeztek tanúk, akiktől tudhattunk valamit.

Elie Wiesel: Néhány Auschwitzból szökött rab is beszámolhatott az ottani helyzetről.

François Mitterrand: A varsói zsidók egyszerre szereplői, áldozatai és tanúi voltak a történeteknek. Az a néhány túlélő beszámolt arról, amit látott.

Elie Wiesel: 1943-ban egypáran meg tudtak szökni Varsóból. Az auschwitzi szökevényekkel együtt figyelmeztették a közvéleményt.

François Mitterrand: Idő kellett ahhoz, hogy meg is hallják őket.

Elie Wiesel: A világ mindenestre ismerte az üzenet tartalmát. Tudnivaló, hogy 1944-ben, két hónappal a magyarországi zsidók deportálása előtt, két Auschwitzból menekült ember beszámolt a tényekről. Aból indultak ki, hogy legalább egymillió embert megmenthetnek, ha széles körben elmondják, amit láttak. Mindenekelőtt a magyar zsidóságot és a közvéleményt kellett figyelmeztetni a veszélyre. És sikerült is nekik. Megérkeztek Magyarországra, ahová Csehszlovákián keresztül jutottak el, látogatást tettek a pápai nunciussnál, az állami vezetőknél és az ellenállóknál. Elsőként írták le, a háttérben már készülődő, leselkedő veszélyt. Mindenki tudott róla tehát, Churchill is, Rooseveltt is.

François Mitterrand: Ez 1944-ben történt, a háború vége felé.

Elie Wiesel: Mi meg otthon szépen éltük minden napjainkat a kis városunkban, tanultunk, játszottunk, és már halálra voltunk ítélve – anélkül, hogy tudtuk volna. Két hónapra rá, a normandiai partraszállás előtt, 1944 májusában elkezdődött a magyar zsidók deportálása.

François Mitterrand: Hol tartózkodott ekkor?

Elie Wiesel: Kis városomban, a Kárpátokban. A németek márciusban foglalták el Magyarországot. Májusban kezdődött el a magyar zsidók deportálása, százezer zsidóé hetente. A halálvagonok elsőbbséget élveztek a katonai vonatokkal szemben. A Wehrmacht minden fronton küzdött, de az európai zsidóság elpusztítása Hitlernek még a győzelemnél is fontosabbnak látszott. Még ma is kétségbeesetten gondolok a magyar zsidóság tragédiájára. Hiszen az emberek – Washingtonban, Londonban, avagy Stockholmban – tudtak mindenről. Figyelmeztethettek volna a veszélyre, de nem tették meg. Mikor Auschwitzba kerültünk, már elvesztünk. Viszont megmenthettek volna minket. Az oroszok húsz kilométerre voltak a gettónktól. Tizenötezen voltunk, csak két német és ötvenkilenc magyar csendőr vigyázott ránk. Az éj leple alatt mindannyian, valóban mind egy szálíg nyugodtan elhagyhattuk volna a gettót.

François Mitterrand: Tudtam, hogy léteznek táborok, de nem volt tudomásom a módszeres megsemmisítésekről. Nem volt elképzelhető számomra Auschwitz valósága.

Elie Wiesel: Pedig léteztek jelentések a varsói gettóról.

François Mitterrand: Varsó nem Auschwitz. A szenvedés auschwitzi foka számomra ismeretlen volt. Sok beszámoló nem jutott el hozzánk. [...]

Elie Wiesel: Elnök úr, sokan ismerik barátságunkat. 1994 őszén több könyv idáig ismeretlen tényeket tárt fel életpályájával kapcsolatban, így sokan nekem szegezték a kérdést René Bousquet-val fenn tartott kapcsolatáról. A feltárt tények nem csupán bizonytalanságot, de aggodalmat keltettek sokakban.

René Bousquet a vichyi kormány rendőrségének vezetője volt, a megszállt Franciaországban tartózkodó német rendőrhatalóság kedvelt tárgyalópartnerre. A zsidókat sújtó razziák szervezője, ha nem éppen kezdeményezője, az akkori megtévedt francia rendőrség irányítója, a haláltáborokba érkező „emberszállítmányok” útbaindítója. Mindez felkavar, már csak azért is, mert ismerem az ön ellenállói tevékenységét, derék kiállását az illegalitásban, a zsidó nép és Izrael állam iránti kötődését. [...] Kapcsolatban állt-e René Bousquet-val a háború alatt, Vichybe való megérkezése után?

François Mitterrand: Válaszolok a kérdésére, mégpedig azért, mert ön a kérdező. Különben pedig nem tartozom számadással azoknak, akik, ki tudja, mi okból, bíraskodni akarnak mások fölött. Nem ismerem René Bousquet-t a háború alatt. Ellenben 1942, 1943 és 1944 folyamán kapcsolatban álltam egy francia rendőrkapitányság helyettes vezetőjével, Jean-Paul Martinnal, aki nem volt munkatársa Bousquet-nak. [...] Rendkívüli, összetett és szörnyen veszélyes időszak volt az. Nagyon valóságos hamis papírokkal, hivatalos pecsétekkel kellett rendelkezünk, hogy ne akadjunk fenn a razziákon. Megbízható barátok is kellettek, hogy megszöktethessünk valakit, ha bajba került. Ilyen barátok segítettek engem is – mint másokat – ellenállási tevékenységemben. Vichy, a külső ellenállók csoportjaihoz hasonlóan, nem alkotott önálló blokkot. A kettő között – az idők függvényében – néha létezett átjárhatóság. A megszállók elleni harc különböző alakot öltött. Így történhetett meg, hogy Jean-Paul Martin több ízben előre tájékoztatott minket a tervbe vett razziákról és házkutatásokról. Életeket mentett meg. Mindig is hálás leszek ezért neki. [...]

Elie Wiesel: Megértem, hogy a politikusok időnként egyenesen írnak ferde vonalak segítségével. El tudom képzelni, hogy a politikai tevékenységnek is megvannak a maga korlátai és törvényei, amelyek nem tartoznak az általánosan elfogadott erkölcs körébe. Nem kis fájdalom árán, de megértem azt is, hogy évtizedeken át kapcsolatban állt René Bousquet-val, amit szükségesnek és hasznosnak is tartott a politika szemszögéből – megértem, még ha erkölcsileg nem fogadhatom is el. Elfogadom a szükségyszerűségét, de elutasítom a törvényességét.

Az 1994 őszén adott interjúból az csengett ki, mintha rehabilitálni szándékozna René Bousquet-t, rokonszenvesnek, hozzáértő szakembernek, ragyogó és rendkívüli személyiségnek tűntetve fel őt. De hiszen ez az ember számos zsidó kisgyereket adott a németek kezére, akik még csak fel sem szólították, hogy így tegyen!

Azt is el tudom képzelni, hogy – a magasabb célok elérése érdekében – a politikacsínálónak néha a Rossz közelébe kell férkőznie. Tevékenysége megkövetelheti, hogy kevésbé kívánatos ismeretségeket mozgósítson. De egy hirtelen váltással egyszerre így elfeledtetni Bousquet múltját, a vichyi rendszerben viselt bűnrészességét, a fényképeket, melyek az SS-ek és a Gestapo magas rangú tiszteinek társaságában ábrázolják őt... René Bousquet vétett az emberiség és a becsület ellen. Akkor hát ön miért hitelezi meg neki azt a humanizmust, amelynek sohasem volt letéteményese?

François Mitterrand: Nem igazán értékelem azt a megállapítását, amelyben a ferde vonalak elvonatkoztatott képét a politikára alkalmazza, mert azt sugallja, hogy a politika és az erkölcs nem tud együtt létezni. Filippikája nem veszi figyelembe az időrendet. 1949-ben Bousquet-t felmenti az akkoriban rendkívül szigorúan ítélkező francia bíróság. Ezután mindenki által elismert magas pozíciókat tölt be. Magam a IV. köztársaság minisztere voltam, és úgy találkoztam René Bousquet-val, mint – mondhatni – bárki más. Csak ritkán találkoztunk. 1978-ban kerül ismét szóba a neve a rettentő vel'd'hiv-i razzia kapcsán, és csak 1989-ben emelnek vádat ellene. E tények ismeretében 1986-tól megszakítottam minden kapcsolatot Bousquet-val. Többeknek nyilatkoztam már, s most önnek is megismétlem, mit gondoltam róla mint emberről. Közvetlen, okos ember, ragyogó elme volt. [...] Miért akarja, hogy mást mondjak most? Nem az a fajta ember vagyok, aki megtagadja a másokról alkotott régebbi véleményét.

Őn úgy véli, hogy a Rosszat testesítette meg. A Rossz ugyanolyan kivételesen jelenik meg egy ember képében, mint a Jó. A szörnyek ugyanolyan ritkák, mint a szentek.

Bousquet hibákat követett el, tudom. Ezekből a hibákból kifolyóan bűnök terhelik – ez sajnálatosan így igaz. A bírók feladata volt, hogy eldöntsék, mekkora a felelőssége az elkövetett bűnökben: főbűnös vagy bűnrészes-e? A legújabb történeti kutatások kimutatták, hogy Bousquet bűnei több mint kijavíthatatlanok. [...] Soha senkivel semmilyen téren nem voltam elnéző. Feladatom, hogy próbáljam megőrizni a törekeny egységet. Az elmúlt száz évben valós és lappangó háborúk emésztették Franciaországot: republikánusok és monarchisták, Dreyfus-pártiak és antidreyfusard-ok, az egyház és az állam álltak szemben egymással. A háború előtti társadalmi reform, Franciaország német megszállása, a gyarmatok függetlenedése és még megannyi kérdés, amely szenvedélyesen izgatja a franciákat. Nekem kell összebékítenem őket. Valóban nem akartam, hogy a már letárgyalt bírósági ügyeket újra elővegyék. [...]

Elie Wiesel: Azt mondta, a fogságból hazatérve mit sem tudott a zsidótörvények létéről és tartalmáról. S mindehhez hozzátette, ami sok barátját, illetve barátunkat sértette, hogy e törvények végeredményben csak a „külföldi” zsidókat érintették. Pontosítaná a kijelentését? Idővel ugyanis tudomást szerezhetett ezekről a törvényekről, ha másképp nem, hát a sárga csillag viselőit látva. Ez milyen reakciót váltott ki önből?

François Mitterrand: Meg kell hogy értse: a fogságban nem állt módunkban követni a vichyi kormány törvénykezésének különböző állomásait. Más gondunk is volt. Ami engem illet, a legfőbb dolog, szökésem terve foglalkoztatott, ez járt csak a fejemben, s nem hagytam nyugodni. Amikor sikerült visszatérnem Franciaországba, nem a francia törvényeket tartalmazó *Közlönyre* vettem rá magamat. Csak később láttam sárga csillagokat, s szereztem tudomást a zsidók státusáról. Ez járult hozzá ahhoz, hogy eltávolodjam attól a rendszertől, amely elfogadta ezt a bűnt, s így szembe is szálltam a rendszerrel. Angliába és Algériába mentem, s 1944 februárjában tértem vissza Franciaországba. Ahhoz a kis csoporthoz tartoztam, amelyet de Gaulle a hatalom kézbe tartásával bízott meg, arra az esetre, ha Párizs felszabadulna. A haláltáborok felszabadulásakor fedeztem fel az üldöztetés szavakkal ki nem mondható rettenetét, s ez mélyítette el bennem a kötődést és elkötelezettséget, mely a IV. köztársaság megalakulásától mind-

maig vezérel Izrael állam védelméért és fennmaradásáért. Őn tudja, mi mindent tettem, hogy Izrael létezhessen, hogy földjén békében élhessenek. Nem kívánok erről többet szólni. [...]

Elie Wiesel: Kutatásaim során kiderítettem, hogy a nagy amerikai újságok, mint a *New York Times* vagy a *Washington Post*, már írtak Auschwitzról. Tudtak tehát róla. Rooseveltt is ismerte a helyzetet, s mégsem mondott semmit. Egyszer találkoztam Carter elnökkel. Azt mondta nekem: „Van egy külön ajándékom önnek. Megkértem a CIA főnökét, kutasson fel az archívumunkban a korabeli zsidóságra vonatkozó minden információt.” Megtalálták azokat a fotókat, amelyeket az auschwitzi üzemek bombázása után a pilóták készítettek. Tanulmányozták ezeket a képeket. Rooseveltt is tanulmányozta. Hisz ez annyira nyilvánvaló volt. Meg is kérdeztem Cartertől: „Hogyan lehetséges, hogy nem használták fel ezeket a fotókat?” Azt válaszolta, nem tudja. Akkor visszakérdeztem: „Ha az én helyemben volna, mit gondolna most Rooseveltről?” Zavarodottnak látszott. Meredten nézte a fényképeket, és nem szólt egy szót sem. Kész volt megvédeni az elődjét? Nem tette meg mindenesetre. Később még ennyit mondott: „Ki tudja, mit gondolhatott Roosevelt?”

François Mitterrand: Nem hiném, hogy így lett volna. Rooseveltnak bizonyos időre volt szüksége, hogy az Egyesült Államok is hadba lépjen. Meg kellett győznie a közvéleményt is.

Elie Wiesel: Közömbös volt a zsidóság sorsa iránt.

François Mitterrand: Ezt ön gondolja így!

Elie Wiesel: Félt, hogy túlságos zsidóbarátsággal vádolják meg. Nem én vagyok az első, aki ezzel gyanúsítom, és leírom ezt. Az elnök nagyon ügyelt arra, hogy ne nyújtson támadási felületet ellenfelei számára. Mert vannak-e olyan igazságok, amiket egy államfőnek nem szabad elmondania?

François Mitterrand: Amíg egy bonyolult művelet lezajlik, a titok szükségesnek bizonyulhat. De nem tovább.

Elie Wiesel: Ha hasonló tragédia közelednék, és önt tájékoztatnák erről, beszélné róla?

François Mitterrand: Igen. Így tettem a palesztinok ügyében is. Ez alapvető kérdés volt. A kormány hallgatott, attól való félelmében, hogy összeütközésbe kerül a szíriai kormánnyal, amelytől nagy részben függött a francia túsok sorsa. Mindenki igyekezett megkímélni Izrael kormányát.

Elie Wiesel: Hiszi-e, hogy a háború az emberiség ellen elkövethető legnagyobb bűn?

François Mitterrand: A legnagyobb közösség ellen elkövethető bűn. De az egyénileg elszenvedett erőszakot is ugyanolyan súlyosnak tartom. Hisz a háború magában nem kegyetlenebb, mint egy kisgyermek megerőszakolása vagy megölése.

A zsidóságról, Izraelről

Elie Wiesel: Betegsége kapcsán adott egy interjút, amelyben Arthur Ashe-t idézi, mondván: amikor tudomást szerezett betegségéről, azt gondolta: „miért éppen én?” Szép gondolat. Amikor egy reggel megtudtam, hogy Nobel-békedíjas lettem, emlékszem, én is rögvest egyeztet a kérdést tettem fel magamnak: „miért éppen én?” S ez a kérdés egész nap nem hagyott nyugodni. „Miért éppen én?” Jobban megérdemelt volna, mint mások? Bizonyára nem. Buchenwaldra gondoltam: akkor április eleje volt, a németek már hozzáláttak a tábor kiürítéséhez. Ismét szembe találtam magam a nagy vaskapuval, csak néhány lépés választott el tőle. Azon túl kezdődött a halál felé vezető út. De a tervezett emberi szállítmányt már betöltötték. Vajon ki lépett be előttem, azaz talán helyettem, a halál kapuján? Hát erre s ezekre az emberekre gondoltam a Nobel-díj átadásának napján.[...] Az ön zsidó nép iránti érdeklődése megkapó.

François Mitterrand: A zsidó nép története és üzenete tiszteletet parancsol. De azért ne túlozzuk el a szerepemet. Úgy tekintek erre a népre, ahogy azt a tisztesség és az igazságosság elvárja: hozzá kívánok járulni, hogy igazságot szolgáltatassunk neki. Nem akarok ezenfelül semmi mást. Személy szerint jelentős szellemi forrásokra lelek a zsidó történelemben. Hiszen nem befolyásolta-e azt a civilizációt, amelyben élek? És hát ki nem szeretne a kezdetekhez, a forrásokhoz visszajutni?

Elie Wiesel: Az antik világból egyedül csak a zsidó nép maradt fenn. Hogyan magyarázható ez?

François Mitterrand: Elfelejtette megemlíteni Kínát és Indiát. Ha viszont Görögországra és Perzsiára szűkítjük az antik kort, akkor igaza van. Mivel magyarázható a zsidó nép fennmaradása? Kétségkívül avval, hogy kis közösséget alkotott. A nagy birodalmaknak nincs valós identitásuk. Tekintsük a Bibliát, amely egy nép, s nem egy személy vagy egy család ügyének könyve. A zsidóság egy vallás köré csoportosulva élt, amely vallás más, jelenleg létező egyistenhitű vallásokat is ihletett, s ez a tanítás fennmaradt a zsidó családokban, már csak azért is, mert a diaszpórában így tudtak a múltjukhoz kötőd-

ni. Természetesen az Izrael istenében hívő ember mindehhez hozzátenné, hogy népe kiválasztott nép, s hogy Isten vigyáz rá.

Elie Wiesel: Közösségi küldetés és elhivatottság...

François Mitterrand: Ez teológiai magyarázat, magam nem számolok vele. De létezik másféle magyarázat is. Azt gondolom, hogy egy üldözött népnek könnyebb túlélnie, ha kevés személyt számlál. Először idegen földön kellett letelepednie, amelyet valójában kijelöltek számára. Csak később alakul meg az állam – mégpedig két királyság, jöllehet az egyik elég gyorsan letűnt. A másik pedig tovább élt, Szíriának alárendelve. A száműzetések és szétszórások ellenére a zsidó nép fennmaradt. A sors gyakran próbára tette ellenállóképességét, s ez alakította a lelkét is.

Elie Wiesel: Sokszor elcsodálkozom, hogy egy ilyen kis nép, amely a sajátján kívül más területet soha nem követelt, túl tudott élni mindent.

François Mitterrand: Pontosán ezért gondoltam mindig, hogy elhibázott, rossz úton jár, és történelmi hibát követ el Izrael, akárhányszor csak természetes, történelmi határain kívülre lép. Történjék ez a Golán, a Sínai-félsziget vagy Libanon felé. Való igaz, hogy a modern Izrael állam helyzete kettős természetű: a mai Izrael területének nagy része a zsidó történelem részét képezi, a nemzetközi világ viszont nem ismeri el a történelmi központot, Jeruzsálemet, Júdea királyságának helyét, az ősi zsidó királyság egy jelentékeny részét.

Elie Wiesel: Szinte meg is indokolta Izrael néhány igényét, amelyek nem jelentenék a bibliai határok túllépését.

François Mitterrand: Azt hiszem, emlékszem is a Bibliának arra a két részletére, amely – Istennek tulajdonított szavakban – kifejti a nagy Izrael fogalmát.

Elie Wiesel: Ami annyit jelent, hogy történelmi szempontból megérti Izraelt.

François Mitterrand: Igen, de azt is átérzem, milyen zavarodottságban lehet történelmi igényeit illetően. Hiszen az elmúlt évszázadok során arabok telepedtek le ott, gyökeret eresztettek, és hazájukká vált az a föld. Innen származtatható a mai hihetetlenül zavaros helyzet, amely két prófétát, két vallást, két hazát eredményez, és ezekhez csupán egy földet rendel.

Elie Wiesel: Régóta hangoztatja, hogy a palesztinokat is megilleti a haza. Hogyan oldható ez meg? A térség puszkaporos hordóhoz hasonlítható. A remény mindig a szorongással kapcsolódik össze errefelé, s ez már félelmet kelt. Mint egy gyógyíthatatlan be-

tegség. Ha az orvosok szemében léteznek gyógyíthatatlan betegségek, az államférfiaknak is el kellene fogadniuk, hogy erre a kórra nincs gyógyír. Nem hiszem, hogy könnyen megoldható volna ez a probléma az izraeliek és az arabok között, még akkor sem, ha napjainkra már megszületett a megegyezés.

François Mitterrand: Két nép, egy földön. Nagy képzelőerővel kell rendelkezni ahhoz, hogy egy föderáció körvonalait felvázolhassuk. Emlékszem, régebben éppen azt javasoltam, ami most zajlik. Nem származik belőle előnyöm, de legalább örülök, hogy idejében megmondtam, s most összhangban lehetek a történésekkel. Jasszer Arafat kétszer tett nálam látogatást. Először mint a PFSZ elnökét fogadtam, másodszer pedig akkor, amikor az Egyesült Államok volt elnöke, Jimmy Carter egy küldöttség vezetőjeként találkozót kért tőlem, s a küldöttségben jelen volt Arafat, alelnöki tisztségben. Egyszer Arafatról beszélgettünk önnel, s szóltunk arról a bizalomról, amit ebbe az emberbe helyeznek. Pedig nem bizalomról van itt szó, hanem egy evidenciáról, hiszen azzal kell tárgyalni, aki harcol ellenünk. Nem szabad játszani a történelemmel: Izrael saját maga, ízlése szerint kívánta megteremteni tárgyalópartnereit, és ezzel hibát követett el. Természetes, hogy Izraelnek van mit ellensége szemére vetni, különben az nem volna ellensége. A terrorizmus tragikus és megbocsáthatatlan jelenség, de a valós politikai erő mégis a PFSZ-ben testesült meg, egy harcos és hazátlan nép egyetlen katonai képviselőjében. Rá kellett ébredni, hogy ez az egyetlen járható út.

Elie Wiesel: Bizonyára így van, de talán azt is tudja, hogy amíg ön Arafattal tárgyalt, a tárgyalóterem kívül Faruk Kadumi közölte az ön tanácsadóival, hogy mindaz, amit az „öreg” elmond, nem érvényes, mert ők – mint mondotta – mindenre igényt tartanak, értsd: egész Izraelre.

François Mitterrand: Minden mozgalomnak megvannak a maga szélsőségei. Az Izrael és a PFSZ között megkötött egyezmény mindkét táborban veszélyes szélsőségekkel találja szembe magát. Remélem, eljutnak majd a békéhez. Múndig is azt mondtam, hogy a palesztinokat nem lehet megfosztani földjüktől. [...]

Elie Wiesel: Ön szereti Irael, szereti ezt a földet. Mindig szeretettel beszél róla.

François Mitterrand: 1980-ig nem jutottam el oda, s mindaddig rejtélyes térségnek tartottam Jeruzsálemet. Nagyon meghatott, amikor megérintettem köveit, láthattam az ottani zsidókat, mint élnek ezen

az ősi földön. Nagyon érdekel a múltnak ez a része, s olyannak tűnt számomra a látogatás, mint egy remek film levetítése.

Elie Wiesel: Szeretne-e egy napon felkerekedni, Jeruzsálembe menni, hogy ott éljen és írjon?

François Mitterrand: Igen, szeretnék ott írni. Rengeteg vágyat ébreszt bennem az a város. Nincs perze egyedül a jeles városok sorában, de talán Jeruzsálem foglalja magába a legtöbb szellemi, történelmi és politikai értéket. Amint minden kötelezettségemnek eleget tennék, valóban felvetném magamban az utazás gondolatát: sétálnék és nézelődnék mindenfelé, felkeresném a leghíresebb helyeket és a legnevesebb értelmiségieket, vallási embereket.

Elie Wiesel: Egy fotóművész egyszer azt mondta nekem, hogy problémát okoz neki Jeruzsálem fényképezése, mégpedig a fény miatt. Elmagyarázta, hogy a „lux” a fény mértékegysége. A francia Provence fényei nagyon szépek, és tizenhat luxot tesznek ki, Tibetben már huszonnégy lux mérhető... Jeruzsálemben viszont harminchat luxos a fény, fizikai értelemben ez a világ legfényesebb helye.

François Mitterrand: Ebben a régióban, és nem csak Jeruzsálemben, minden felfokozott, feszült. Önök Izraelről beszélnek, de a századok során a térség minden népét a vallás kérdései tüzelték fel. Az itteni polgárháborúk mindig vallási háborúk. Libanonban is századok óta folyik az öldöklés egy adott valláson belüli viszály miatt. [...] Errefelé mindenkit ugyanaz az életerő mozgat, mintha vallási szenvedély fűtené őket, mintha minden kő a vallás robbanóanyagával volna megtöltve. Ezt a földet a szenvedély égeti fel. [...]

Elie Wiesel: Gyakran hallani a zsidó rejtélyességről. Hisz-e a zsidó lét rejtélyében?

François Mitterrand: Nem látom, miben állna a rejtély. Inkább egy kivételről van itt szó, a rendkívüli életerő és életerevalóság példájáról: egy kis törzsről, amely háromezer ötszáz vagy négyezer évvel ezelőtt vált ki a mezopotámiai világból, s egy nagy szellemű emberről, Ábrahámról, aki találkozott Istennel, és hitt benne. S azóta tart ez a hit.

Elie Wiesel: El is tűnhettünk volna a föld színéről. Néha föl is tettem magamnak a kérdést, bölcsaink valaha miért nem mondták Istennek, amikor éppen tanácsot adott nekik: „Hallgass meg Istenünk, mert vagy akarod jelenlétünket, vagy nem. De hagyj nekünk egy kicsit nyugtót, hagyj minket békében élni, máskülönben azt kívánod, hogy a világ zsidók nélkül létezzék.”

ZIMONYI PÉTER FORDÍTÁSA